

نظریه‌های توسعه و جهان سوم

○ بیژن خواجه‌نوری
دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی -
دانشگاه شیراز

○ جامعه‌شناسی جهان سوم
○ عبدالعلی لهسایی‌زاده - احمد عبداللهی
○ نوید (شیراز)
○ ۱۳۸۱، ۳۰۰۰ نسخه، ۲۱۵ صفحه

در این فصل شکل‌های مختلف نوسازی به عنوان اجزاء تشکیل‌دهنده‌ی شکل‌بندی اجتماعی فرآیند توسعه در کشورهای در حال توسعه بیان گردیده است. هدف خاص این فصل بررسی مفهوم نوسازی و ابعاد مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن در کشورهای در حال توسعه است.

در فصل چهارم کتاب، نظام جهانی و وابستگی کشورهای عقب‌مانده مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این فصل پیدایش نظام جهانی و چگونگی وابسته شدن کشورهای غیر اروپایی در این نظام و آینده‌ی امپریالیسم و نظام جهانی تشریح شده است.

فصل پنجم توسعه و مهاجرت در کشورهای پیرامونی را مورد توجه قرار داده است. هدف کلی این فصل بررسی و نقد رابطه‌ی بین پدیده‌ی مهاجرت و توسعه در کشورهای پیرامونی از طریق دیدگاه‌های موجود در مهاجرت

دوم نظریه‌های مختلف در مورد جهان سوم ارائه گردیده است. در این فصل نظریه‌های مختلف نوسازی، وابستگی و صورت‌بندی اجتماعی مورد نقد و بررسی قرار گرفته و برای ارائه نظریه‌ای تلفیقی از نظریات موجود تلاش شده است. در بررسی نظریات نوسازی، مدل‌های ساختی، فرهنگی، روان‌شناختی و فرآیند مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در نظریات وابستگی به مباحث امپریالیسم و عقب‌ماندگی، گسترش عدم توسعه، وابستگی جدید، توسعه‌ی وابسته پرداخته شده است. در نظریات مبتنی بر صورت‌بندی اجتماعی به اندیشه‌های متفکرینی همچون آلتوسر، بالیبار، امین تأکید شده است. در پایان فصل ضمن نتیجه‌گیری از دیدگاه‌های فوق، برای ارائه چارچوبی جامع تلاش شده است.

فصل سوم به نوسازی و توسعه‌ی کشورهای در حال توسعه اختصاص یافته است.

موضوع کتاب از مباحث تخصصی و عمده در حوزه‌ی جامعه‌شناسی توسعه و با تخصص نویسندگان کاملاً مرتبط است مسائل و مشکلات جهان سوم چنددهه است که از مسائل عمده در رشته‌ی جامعه‌شناسی محسوب می‌شود و برای حل آن نظریه‌پردازی‌های مختلفی صورت پذیرفته است. کتاب حاضر با رویکردی نظری به جامعه‌شناسی جهان سوم ضمن بررسی نظریات و مسائل این رشته و نقد و بررسی آنان تلاش نموده است تا چارچوبی نظری برای بررسی مسائل اجتماعی - اقتصادی ایران به عنوان یک کشور جهان سوم ارائه نماید.

کتاب دارای هشت فصل است و در آخر هر فصل یک مجموعه سؤال جهت خودآزمایی مطرح شده است. فصل اول کتاب شامل معرفی مباحث جامعه‌شناسی جهان سوم به عنوان یک شاخه تخصصی جامعه‌شناسی است. در فصل

اساتید حقوق نفت دانشگاه‌ها، دانشجویان و دانش پژوهان و سایر اهل نظر است.» (ص هفت).

- یکی از فهرست‌های کتاب، بر اساس «تاریخ اسناد» است.

فهرست تاریخی از «امتیاز اول بارون جولی یوس رویتز» (سال ۱۲۵۱) شروع و با «قانون نحوه نظارت مجلس شورای اسلامی بر انعقاد قراردادها در دستگاه‌های اجرایی» (۱۳۸۱/۷/۲۹) پایان می‌پذیرد که در مجموع شامل ۳۳۶ سند است. (ص سی و نه تا شصت و هفت).

در متن امتیاز اول بارون جولی یوس رویتز تاریخ قمری و میلادی ذکر شده است و تاریخ شمسی، بر گردان از سوی تهیه کنندگان است. این امتیاز از سوی ناصرالدین شاه قاجار به «بارون جولی یوس دو رویتز - کمپانی همایونی ایرانی و انگلیسی - به جهت احداث راه آهن و اعمال مفیده عامه در ایران در تاریخ هیجده جمادی الاولی ۱۲۸۹ مطابق با بیست و پنجم ژوئیه ۱۸۷۲ اعطا گردید. (ص ۸-۱).

- فهرست دیگر این کتاب بر اساس «موضوع» است. فهرست موضوعی شامل «امتیاز نامه‌ها»، «قراردادها»، «اساسنامه‌ها»، «قوانین»، «قوانین بودجه»، «تصمیم نامه‌ها»، «موافقتنامه‌ها» و «متفرقه» است. اسناد زیر مجموعه‌ی هر کدام از موضوعات، به ترتیب تاریخ تنظیم شده است. (ص هفتاد و یک تا صد و بیست و نه).

تعداد اسناد هر موضوع عبارت است از: ۱۲ امتیازنامه، ۲۳۶ قرارداد، ۱۰ اساسنامه، ۲۲۷ قانون، ۷۱ قانون از قوانین بودجه، ۳۳ تصمیم‌نامه، ۱۱ موافقتنامه و ۸ متفرقه. به نظر می‌رسد نوع سندها، تدوین کنندگان این مجموعه را به تقسیم بندی موضوعات فوق وادار نموده است. این مطلب با نگاهی در اسناد متفرقه معلوم می‌شود. برای نمونه رجوع شود به: سند سوم (پیشنهاد ملی شدن صنعت نفت) (ص ۱۳۹)، سند چهارم (تعهد اعتبار سنوات آتی طرح - لوله کشی نفت) (ص ۱۹۰۵).

با این حال، آوردن سند هشتم این باب (قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به پروتکل ۱۹۷۸ مربوط به کنوانسیون بین المللی جلوگیری از آلودگی دریا ناشی از کشتی‌ها ۱۹۷۳ - مارپل ۱۹۷۳/۷۸) ذیل عنوان متفرقه مناسب به نظر نمی‌رسد؛ چرا که بر اساس ماده‌ی ۹ قانون مدنی ایران «مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است» و اصل ۷۷ قانون اساسی که مقرر می‌دارد: «عهدنامه‌ها، مقاوله نامه‌ها، قراردادها و موافقتنامه‌های بین المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد»، این پروتکل در حکم قانون است و باید زیر عنوان قوانین آورده شود. شاید بر همین اساس تدوین کنندگان، این سند را زیر عنوان «قوانین» با شماره‌ی ۲۲۳ تکرار کرده‌اند.

- سومین فهرست زیر عنوان «تاریخچه قراردادهای نفتی ایران» تنظیم شده است. این فهرست بیانگر پاره‌ای از قوانین

معتبر و شامل ۸۴ سند است. اولین سند در این فهرست، «پیشنهاد ملی شدن صنعت نفت» (۱۳۲۹/۹/۸) و آخرین سند، «قانون نحوه نظارت مجلس شورای اسلامی بر انعقاد قراردادها در دستگاه‌های اجرایی» (۱۳۸۱/۷/۲۹) است.

تدوین کنندگان توجیهی برای آوردن این فهرست نیآورده‌اند ولی ممکن است از نحوه‌ی تنظیم این فهرست که بر اساس تاریخ تصویب است، بتوان تحولات قراردادهای نفتی را بررسی کرد و از این رهگذر در تدوین قراردادهای آینده بهره‌ها جست.

- در گردآوری مجموعه‌ی و مقررات و قوانین، به موارد معتبر اکتفا نمی‌شود؛ به ویژه اگر جهات خاصی همچون سیر تاریخی مدنظر باشد که به نظر می‌رسد تدوین کنندگان، به این نکته توجه داشته‌اند، اما به جهت آن که خوانندگان به اشتباهاتی در جمع مدلول قوانین و مقررات دچار نگردند، معمولاً آن دسته از این مجموعه که فاقد اعتبار است، مشخص می‌شود. در کتاب حاضر تنها به ذکر پاره‌ای از قوانین معتبر اشاره شده است (ص صد و سی هفت تا صد و سی و نه). گر چه مجریان و پژوهشگران با مراجعه به این فهرست می‌توانند به قوانین معتبر دست یابند، ولی از لفظ «پاره‌ای» معلوم می‌شود که برخی قوانین و مقررات این مجموعه نیز دارای اعتبار می‌باشند که باید آنها را از مقررات و قوانین بی اعتبار باز شناخت.

- آنچه در فهرست موضوعی آورد شده است، تقسیم بندی بر اساس نوع مصوبات است (ص هفتاد و یک) و این کار جویندگان را تسهیل می‌کند. ولی پژوهشگر نمی‌تواند موضوعات مورد نظر خود، همچون «مقررات مربوط به اکتشاف، خرید، فروش و...» را به آسانی از این فهرست بدست آورد.

- در جهت تکمیل این اثر در چاپ‌های بعد می‌توان به افزودنی‌های زیر اشاره برد:

الف- آوردن «فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیا» و «شابک» در ابتدای کتاب؛

ب- تهیه‌ی فهرست موضوعی در کنار تقسیم بندی بر اساس نوع مصوبات، جهت دسترسی آسان به موضوعات مورد نظر پژوهشگران؛

ج- تهیه‌ی فهرست منابع؛

د- افزودن پانویس‌های ارجاعی و توضیحی مانند مشخص نمودن قوانین متروک یا منسوخ؛

ه- معرفی منابع مورد استفاده جهت آشنایی خوانندگان و اطلاع از میزان اتقان هر کدام.

امید است در چاپ‌های آتی، توجه تدوین کنندگان به بازنگری در این اثر موجب شود تا این «کاوش سپید» بیش از پیش پرده از رخسار این «سیاه» بر افکند.

گرددیده است. در بعد سیاسی ساختار جمهوری اسلامی تثبیت شد. به لحاظ اقتصادی به دنبال یک ساختار جایگزین ساختار اقتصادی قبلی شدند. در بعد اجتماعی، لایه‌های اجتماعی می‌بایست تثبیت شوند تا حدود و نقش آنها در جریان توسعه معلوم گردد. و در نهایت، به لحاظ فرهنگی مبارزه با نفوذ و تهاجم فرهنگی غربی در دستور کار دست‌اندرکاران مسایل فرهنگی قرار گرفته است.

به طور کلی کتاب مورد بررسی دارای مزایا و معایب چندی است، که به آنها پرداخته می‌شود. یکی از مزایای کتاب این است که در هر فصل به بررسی چارچوب‌های تئوریک در هر زمینه پرداخته شده و مزایا و معایب هر دیدگاه مورد توجه قرار گرفته است. در فصل آخر که جان کلام کتاب است، نویسندگان ابتدا به بررسی پژوهش‌های مختلف در زمینه‌ی توسعه در ایران پرداخته و آنها را براساس نظریه‌های به کار رفته در پژوهش‌ها به سه گروه نوسازی، وابستگی و

صورت‌بندی اجتماعی تقسیم می‌کنند و گرچه از مشکلات و معایب آنها صحبتی به میان نیامده ولی از آنجا که کاستی‌های مزایای هر دیدگاه را پیش از این مطرح نموده‌اند، به نظر می‌رسد که تلاش نموده‌اند تا در بررسی مورد ایران این نواقص را به حداقل برسانند. این کتاب از آنجا که نظریات توسعه را مورد بررسی و نقد قرار داده و کاربرد هر یک را در بررسی مسائل جهان سوم به عنوان رشته‌ی مطالعاتی از حوزه توسعه نشان داده است، قابل تقدیر است. همچنین کتاب بطور نظام یافته به بررسی مسائل جهان سوم و در نهایت ایران پرداخته است.

نویسندگان تلاش نموده‌اند تا طرحی مقدماتی از یک نظریه‌ی جامع‌تر برای بررسی کشورهای جهان سوم ارائه نمایند که این تلاش نیز در خور توجه و تقدیر است.

در کنار این مزایای مهم کتاب، نکاتی چند نیز باید ذکر شود تا در چاپ‌های بعدی نویسندگان آنها را نیز لحاظ نمایند. نظریات

مطرح شده عمدتاً مباحث توسعه را به طور کلی دربر می‌گیرد و مرزبندی کتاب درسی جهان سوم با کتاب‌های درسی جامعه‌شناسی توسعه در برخی موارد نامشخص می‌شود. علاوه بر این نظریات طرح شده عمدتاً مربوط به دهه‌های پیش از فروپاشی شوروی سابق است. و با عنایت به اینکه نظریه‌پردازی همچون فرانک در نظریات خود اصلاحاتی به‌وجود آورده و بعضاً کل نظریه خود را دگرگون ساخته‌اند، لازم است که در چاپ‌های بعدی به این تحولات توجه بیشتری شود. یکی از مباحث مهم در ارتباط با کشورهای جهان سوم، پدیده‌ی جهانی شدن و جایگاه آنها در این روند است. از آنجا که در این کتاب در این خصوص صحبتی نشده، امید است که در چاپ‌های بعدی از آن ذکری به میان آید. در پایان می‌باید خاطر نشان ساخت که کتاب فوق مقدمه‌ی بسیار خوبی برای شروع کارهای بعدی از سوی نویسندگان فوق و سایر صاحب نظران مسائل ایران است.

تورق

پرسش‌های مذکور که به نوعی ورود به حوزه‌ی فمینیسم بود، نوک تیز پیکان انتقادات حزب کارگران سوسیالیست را علیه نظام سرمایه‌داری نشان می‌داد و آن چنان چالش برانگیز بود که بی‌درنگ نامه‌های اعتراض‌آمیز زیادی را - که برخی مربوط به اعضای زن حزب بود - به سوی هفته‌نامه سرازیر ساخت، نامه‌هایی که در برخی از آنها باستلو متهم به دست انداختن زنان شده بود. این امر کمیته سیاسی حزب را واداشت تا بحث‌های سازمان یافته‌ای را در بولتن داخلی حزب آغاز کند.

مقاله‌ی جنجالی باستلو، به همراه تعدادی از آن نامه‌های اعتراض‌آمیز و پاسخ‌های باستلو به آنها، به علاوه‌ی سلسله بحث‌های منتشر شده در بولتن داخلی حزب کارگران سوسیالیست آمریکا، مطالبی است که در کتاب حاضر می‌توان یافت. مطالبی که هرچند پنج دهه از طرح آنها می‌گذرد و جنبه‌ی حزبی و ژورنالیستی آنها بر وجهه‌ی علمی‌شان غلبه دارد، لیکن کماکان واجد نکته‌سنجی‌ها و باریک‌بینی‌هایی است که می‌تواند برای پژوهشگران علوم اجتماعی و به ویژه علاقه‌مندان حوزه‌ی مطالعات زنان الهام بخش باشد.

رضا عبدالرحمنی

پدیده‌ی ستم بر زنان بود و در شرایطی به وقوع می‌پیوست که حزب کارگران سوسیالیست آمریکا زیر فشار درگیری‌های جنگ سرد و سیاست‌زدگی دچار شکاف بزرگی شده بود.

ماجرای آنجا آغاز شد که ژوزف هنسن سردبیر هفته‌نامه‌ی مذکور با نام مستعار جک باستلو، در مقاله‌ای با عنوان «نیروهای آرایشی فروافتاده می‌کوشند به چروک‌برداری چهره بپردازند» با زبانی گزنده به شیوه‌های بهره‌برداری و کسب درآمدهای کلان شرکت‌های بزرگ مد و آرایش پرداخت.

هنسن که در آن زمان رهبری حزب کارگران سوسیالیست آمریکا را به عهده داشت، در این مقاله شرح داد که چگونه دارندگان بنگاه‌های سرمایه‌داری از ناامنی زنان سود جسته و می‌کوشند آنها را به خرید لوازم آرایش وادار کنند. مهم‌ترین پرسش‌های وی عبارت بودند از: چگونه ثروتمندان صنعت مد و آرایش از ناآگاهی زنان بهره می‌برند تا فرآورده‌های خود را بفروشند و پول هنگفتی به جیب بزنند؟ معیارهای زیبایی در جامعه‌ی سرمایه‌داری چگونه تعیین می‌شود؟ چرا کارفرمایان رسانه‌های گروهی، دولت، مدیران آموزشگاه‌ها و حتی کلیساها از راز و رمز زنانه‌بوداری می‌کنند؟ و نقش زنان را به مسئولیت‌های خانوادگی محدود می‌سازند؟

○ آرایش، مد و بهره‌کشی از زنان
○ ژوزف هنسن - ایولین رید - ماری آلیس
واترز
○ افشنگ مقصودی
○ نشر گل آذین
○ ۱۳۸۱، ۲۳۸ صفحه، ۳۳۰۰ نسخه

۱۹۵۴ گفت‌وگوی تندی در هفته‌نامه‌ی رزمند در گرفت که بازتاب دیدگاه‌های حزب کارگران سوسیالیست آمریکا بود. این بگومگوها درباره‌ی رابطه‌ی بازاریابی لوازم آرایشی با